

Haur-literaturaren inguruan

Xabier Etxaniz

Azken urteotan eta zenbait kausa direla medio, haur-literaturaren berpizte baten aurrean aurkitzen gara (Euskal Herrian bertan ere gero eta indar gehiago du haur-literaturak). Arrazoiak ugari dira, baina oro har, mundu osoa harturik, haurtzaroari ematen zaion tratamendu berria (haurra ez da gizontxo bat, bere nortasuna eta ezaugarriak dituen pertsona baizik) eta oraingo pedagogia aurrerakoia dira berpizte honen zergatiak. Gaur egun, Piaget, Neill, Durkheim eta beste zenbait ikerlariren lanaren ondorioz, irakas-kuntza berri bat defendatzen da, irakasliburu atsegina bultzatzen da.

Guzti honek eragin nabarmena izan du haur-literaturan; izan ere, eta Graciela Perriconi-ren definizioa harturik ("Haur-literatura = artea + pedagogia"), esan daiteke orain dela gutxi arte pedagogiaren pean egon den hau, batipat artea dela orain; hau da, pedagogiaren eta literaturaren arteko borroka honetan, bigarrenak bereganatu duela haur-literatura (pedagogiarako ere balio handia mantentzen duelarik).

Fenomeno asko gertatu dira, beraz, azken urteotan: Haurraren Nazioarteko Urtea, Haur-literatur lehiaketak, Sariak, Haur-libu-

ruaren presentzia merkatuan, bere inguruko erakundeak (IBBY), Kurtsiloak... Eta gertaera hauek haur-literaturaren berpizte horrekin batera eman dira, berpizte hori eragin dute.

Baina orain gauden egoera honetara ailegatzeko, eboluzio bat eman da, progresio orokor bat eman da haurtzaroan, pedagogian eta haur-literaturan.

Haur-literaturaren historiaz

Haur-literaturaren historia egitean, oso argi eta garbi utzi behar da literaturaren barnean ahozko literatura eta literatura idatzia aurkitzen direla eta, beraz, ahozko literatura ere kontutan izan behar dugula historia hori egiterakoan. Are gehiago gure kasuan, ahozko literaturak pisu handia bait du Euskal Herrian. Lo-kantak, ipuinak, olerkiak, haur-jolasak, aho-korapiloak, igarkizunak, etab. haur-literaturak bereganatu dituen elementuak dira. Batzuk, gainera, badirudi ez zeudela haurrei zuzenduta (lo-kantak, ipuinak,...), baina haurrek bereganatu dituzte eta gaur egun haur-literaturaren osagarri garrantzitsuak dira. Herri bakoitzak du bere folklorea eta beraren bidez azaldu ohi ditu bere jatorria, munduaren ikuspegia eta ohiturak (Basajaun, Lamiak, Jentilak, Makilakixki); bestalde, olerki eta jokoen bidez, hitzaren munduan sartzen dira haurrak, eta, honela, jolastuz, hizkuntza ezagutzen dute; esan daiteke, hizkuntzaren erabilpena dela garrantzitsuena hasierako literatura honetan: hitzak indarra hartzen du eta jostagai bilakatzen da.

Ahoz-ahoz eta belaunaldiz-belaunaldi supazterñoan transmitituriko literatura dugu hau; eta orain, gizarte ruralaren krisia dela eta, krisian aurkitzen da.

Literatura idatzia

Haur-literatura idatziaren historia egitean planteatzen zaigun lehen arazoa, zera da: ea zer den haur-literatura. Galdera berez nahikoa konplikatu da eta guk, erantzuna sinpletu nahian edo, haur-literaturatzat haurrek egindakoa edo haurrei zuzendutakoa kontsideratu beharrean, haurrek irakur eta uler dezaketena sartuko

dugu haur-literaturan; horrela, haurrei zuzendutako liburuen ondoan aurkitzen ditugu *Altxorraren uhartea*, *Tormesko itsu-mutila*, *Platero y yo* eta beste asko: berez helduei zuzenduak zeuden liburuak, baina haurrek bere egin dituztela eta, haur-literaturan sartzen ditugunak.

Haur-literatura idatziaren jatorria Indian kokatzen da: VI. mendean argitaratu zen *Panchatantra* izeneko liburua, Daroucha erregearen seme-alabentzat. Liburu honetan markatzen dira Erdi Aroan oraindik ere haur-literaturan emango diren erregelak: 1) Haurrei zuzendurik egotea, eta 2) Atsegina eta didaktikoa izatea. Honelako liburuez gain, helduentzat idatzitako zenbait lan bereganatuko dituzte haurrek, hala nola *El Conde Lucanor*, *El Mio Cid* eta antzekoak. Suposatzekoa da, Euskal Herriko baladak ere arreta handiz entzungo zituztela orduan haur eta gazteek. Irakurgai berak zituzten helduek eta haurrek, eta horrela izango da Ernazimenduaren zati handi batean ere.

XVII. mendean lau gertaera nagusi ditugu haur-literaturaren historian: Alde batetik, 1658. urtean argitaratua dugu *Orbis sensualium pictus*, ilustrazioak jasotzen dituen lehen haur-liburua. Johann Amos Comenius-ek idatzi zuen, eta horregatik kontsideratu izan da haur-literaturaren aita. Bohemian jaioa dugu Comenius, eta, antza denez, nahikoa pedagogo aurreratua izan zen.

Bestalde, eta XVII. mende honetan, *Las mil y una noches* liburu ezaguna ekartzen du Europara Anton Galland diplomatiko eta jakitunak; eta argia ikusten du La Fontaine-ren *Fables* liburuak.

Azkenik, eta laugarren gertaera nagusi bezala, *Lo cunto de li cunti* Giambattista Basilek idatzitako liburua dugu, bertan Italiako ipuin herrikoiak jasoz. Ipuin harrigarriak idatzen dira Europan, eta 1697an Perrault-en *Histoires et contes du temps passé avec des moralités* liburua kaleratzen da, helduentzat pentsatuak hasiera batean, eta gaur egun haurren artean guztiz ezagunak direnak.

Izugarrizko garrantzia du XVII. mende honek haur-literaturan; aurreko mendea Pedagogiaren urrezko mendetzat hartu da eta nahiz eta XVII. mendeko pedagogo garrantzitsuek ez idatzi haur-literaturarik (Saavedra Fajardo, Juan de Huarte, Pedro Simón Abril,...), garai horretan, eta lehenbiziko aldiz, kontutan hartzen da haurren hizkuntz maila; eta Rabelais, Montaigne eta antzeko pentsalariei esker hasten da helduaroa eta haurtzaroa bereizten.

XVIII. mendean jarraitzen du, eta areagotzen da, erabilpen didaktikoa. Robinsonen mendea dugu, Gulliver-ek bidaiak egingo ditu eta John Newberry-ren eskutik sortzen da "Juvenile Library" (1750).

Haur-literatura erabiltzen da mundua azaltzeko: fisika, historia, geografia,... irakasteko. Rousseau-k *Emilio* argitaratzen du, eta, bestekak beste, *Robinson Crusoe* (1719) liburua hartzen du heziketaren bibliatzat. Garaiko filosofo eta pentsalariek haurrak literatura berezia behar duela uste dute. Haur-liburuak enkargatzen dira (Iriarte-ren *Alegiak* Floridablancak, Samaniego-renak Peñafloreak, etab.). Giro honetan, eta didaktismoak bultzaturik, liburu errealista primatzen da, fantastikoa gaizki kontsideratzen delarik, kaltegarritzat heziketarako. Hurrengo mendean, aldiz, nahikoa panorama ezberdina azaltzen zaigu.

XIX. mende-hasieran kaleratzen da lehen euskal haur-liburua: Vicenta Moguel-en *Ipuin onak*, 1804ean argitaratua et Esoporen 50 alegi biltzen dituena. Hurrengo urtean, 1805ean, Andersen jaioko da eta 1812an Grimm anaien ipuinek ikusiko dute argia.

Haur-literaturaren historian menderik garrantzitsuena dugu hau. Fantasia, irudimena, estetika eta sormena inposatzen dira etika eta pedagogiaren aurrean. Haur-literaturaren idazle nagusienak ditugu: Grimm anaiak, Andersen, Hoffmann, Lewis Carroll, Jules Verne, Collodi, Stevenson, Charles Dickens,... Euskal Herrian Vicenta Moguel, Juan Jose Moguel eta Agustin Pascual Ugalde Iturriaga ditugu; azken hau, lehen euskal alegigilea. Haurrentzako lehen liburuak euskaraz ditugu, didaktismoa jarraituz eta Europako korrante berrietatik urrun.

XIX. mende honetan ugaritzen dira haur-aldizkariak; komikiak ere bere lehen urratsak emango ditu. Fikzio-zientzia, *Non-sense*-a, errerealismoa, hirurak nahasirik eta indar handiz agertuko zaizkigu. Ilargira doazen gizonak, mintzo den karta edo beltzen zapalketa agertuko zaizkigu.

Lehen aldiz ematen da bukaera triste bat (Andersen-en zenbait ipuinetan, "Berunezko soldaduak"en, esaterako), lehen aldiz hiltzen dira haurrak (Dickens-en eta H. Malot-en liburuetan, edo *Corazon*-en). Haurrari mundua azaltzen zaio ikus dezan, ikas dezan; baina beti arte-lana zainduz; ipuinak, liburuak, artistikoki erabiltzen dituzte.

Mende honen bukaera aldera, eta erromantizismoaren eraginez, zenbait lan egiten dira, indioei buruzko liburuak esaterako

(James Cooper eta Karl May-k idatzitakoak); zenbait lurraldetan abertzaletasun-sentimendua sortzen da: gure herrian, Katalunian, etab. Hemen sentimendu horrek ez baldin bazuen haur-literaturaren gehitzea sorterazi, Katalunian indar eta eragin handia izan zuen. Izan ere, heziketa katalanez nahi zutenez gero, haur-literatur produkzioa asko handitu zen. Gure herrian, XX. mendearen lehen herenean emango da haur-literaturaren gehitze hau.

XX. mendea hiru zati nagusitan bana dezakegu: gerra aurrekoa, gerra ondorengoa eta 60ko hamarkadatik honakoa. Eta honako zatiketa hau mundu osoan, Euskal Herria barne, ematen da.

Gerra aurea

Mende honen lehen herenean (1900-1930) aurreko mendean ekindako bidetik jarraitu zuen haur-literaturak, gero eta sendoago, gero eta produktu hobea ateratzen zelarik. 1919an McMillan argitaletxeak pertsona bat jarri zuen haur-literaturaren kargu. EEBBetak haur-literaturaren lehen urratsak ziren. Europan, berriz, *Peter Pan*, *Babar*, *Peter Rabbit* kaleratzen dira; informazio- eta entretenimendu-liburuak nagusitzen badira ere, fantasia eta atsegina bultzatzen dira.

Euskal Herrian, 1918an kalea ikusten du Kirikiñoren *Abarrak* liburuak; 1927an, *Pernando Amezketarra. Bere ateraldi ta gertaerak* Gregorio Mugicaren liburua plazaratzen da; aurreko urtean Jules Moulier "Oxobi"ren *Alegiak* izan ziren, 1931n Jean Barbier-ek *Legendes du Pays Basque d'après la Tradition* idatziko du. Gure literaturaren berpizte baten aurrean gaude, abertzaletasuna sendotzen ari da gizartean eta euskal heziketa izateko lehen pausok ematen dira. Giro honetan, kanpoko liburuak ere itzultzen hasten dira: 1932an "Oxolua"k *Bertoldaren maltzurkeri zurrak eta Bertoldinen txaldankeri barregarriak* liburua itzuliko du (aurten, eta Xabier Mendigurenek itzulia, Elkar-ek berriro plazaratu duena). Grimm anaien ipuinak ere itzuliak dira (Larrakoetxeak eta J. Altunak egindako itzulpenak; azken honek O. Wilde-ren ipuinak ere itzuliko ditu 1927an), eta Schmid-en ipuinak Gabriel Manterolak euskaratzen ditu 1934ean *Ipuintxuak* izeneko liburuan. Euskal haur-literaturaren hasiera indartsu eta nahikoa sendoa izan zitekeen hau (bertako folklorea eta kanpoko liburu ezagunetatik hasita), 1936ko guda dela kausa, eten egiten da.

EEBBetan Wall Street-eko krisiaren ondorioz oso gutxi argitaratzen da (argitaratzen dena, oso kalitate onekoa da); Europan

Babar liburu-saila sortzen da, Jean de Brunhoff-ek (1899-1936) idatzi eta marraztutako liburuak; 1932an Peré Castor-en lehen albuma kaleratzen da pedagogia eta artea elkarrekin doazelarik, eta "benetako poesia, sormen-lana, lurra, unibertsoa eta harrigarriarekiko beharra" helburutzat duelarik.

Babar, Peré Castor eta antzeko lanetan, zera lortu nahi da: haurra, naturarekiko harremanen bidez giza erlazioetara ailegatzeari. Irakasliburu atsegina defendatzen da.

Estatu espainolean, haur-prentsaren gorakada handia ematen da. 1906an *Gente Menuda* kaleratzen da, 1914ean *Los Muchachos*, 1925ean *Pinocho*, eta ugaritze-une honetan, gorakada honen erdian, 1936ko gerra hemen eta 1939koa mundu osoan.

Gerra ondorengo hutsunea

Gerra ondoren basamortu zabala ageri da haur-literaturaren munduan; krisia, behar-beharrezko gauzen falta, errepresioa,... asko dira egoera horren kausanteak; Euskal Herrian, Francoren diktadurak ezinezko bihurtzen du euskaraz hitz egitea, idaztea, publikatzea. Europa krisi latzean dago, deuseztaturik; heriotzak, goseak, emigrazioak eraman dituzte idazle eta ilustratzaile asko eta asko. Horieta baten liburuak argitaratuko da gerra bukatu zen urtean: Marie-Antoine-Roger de Saint-Exupéry-ren *Printze txikia* (duela gutxi Txertoak, bigarren aldiz, euskaraz argitaratua). Europatik EEBBetara alde egiten dute idazle eta ilustratzaile askok, eta horren ondorioz indartzen da EEBBetako haur-literatura (Munro Leaf, *Ferdinando zezena* liburuaren egilea, da horietako bat). 1945. urtean sortzen da han C.B.C. (Children's Book Council) erakundea, argialetxeek eraginda eta haur-literatura bultzatu asmoz.

Europako basamortuan, aldiz, oasi txiki batzuk agertzen dira; Tove Jansson idazle finlandiarraren *Munin* liburuak, esate baterako, edo Astrid Lindgren-ek 1944ean idatzitako *Pippa Mediaslargas*. Liburu hau bere alaba gaixo zegoelarik bururatu zitzaion Astrid Lindgren-i (izenburua alabak ezarri zion) eta ohean zetzan alabari kontatu zion; gero, 1944ean bera gaixo eta ohean egon beharrean aurkitu zenean, idatzi zuen liburuak. *Pippa Mediaslargas*-ek pedagogoen kritika zorrotzenak eta haurren ongietorri berroa jaso zituen; haur-literaturan, normalean, haurrek bereganatu dituzte liburu onak, edo berei zuzendu zaizkie pedagogoen erzipideak jarraituz; baina, kasu honetan, *Pippa Mediaslargas* honekin,

oso fenomeno berezia sortzen da: hurrek gustu handiz hartzen dute liburua, berehala bereganatzen dute, eta, bestalde, pedagogoen kritikatu egin zuten, kaltegarria zelakotan, errealitatea eta fantasia nahasteagatik. Geroago pedagogo askok atzera egin dute eta onartu dute liburu honen balioa. Hurrek aspaldidanik zuten onartua!

Askorentzat hau dateke haur-literatura modernoaren hasiera. Pippa bera da liburuko heroia eta bere paper horretan haurri seguritatea ematen dio hazkunde-prozesuan eta lagundu egiten dio bere autonomia bilatzen.

Garai honetan, baita, eta inguruko pobreziaz kutsatu ez zen beste liburu bat, *Marcelino Pan y Vino*, José María Sánchez Silva-ren liburu ezaguna dugu. 1952an argitaratu zen eta 30 hizkuntzatarata itzuli da; idazleak Andersen saria jaso zuen 1968an (sari hori jaso duen estatu espainoleko pertsona bakarra).

Euskal Herrian zailtasun handiak daude eta oso jende gutxi argitara dezake euskaraz. Jules Moulier-ek *Haur elbe haurrentzat* argitaratzen du 1944ean; hegoaldean, berriz, Plazido Mujikak euskaraturiko *Noni eta Mani. Islandiar mutiko biren gertaldiak* izeneko liburuak, Kuliska-Sortari eman zion hasiera 1952an. Sorta honek garrantzi handia izango du hurrengo urteetan euskal literaturaren barnean. Eta, azkenik, garai honetako idazle bat aipatu beharrean aurkitzen gara: Yon Etxaide. Yon Etxaidek *Alos-torra* (1950) eleberria, *Puñá! Puñá!* (1953) ipuin-sorta, *Pernando Plaentxiatarra* (1957) ipuinak eta *Amasei seme Euskalerriko* (1958) biografiaz, argitaratzen ditu urte hauetan. Oso hizkuntza landua eta aberatsa erabiliz, lan handia egin zuen, hemengo zailtasunak gaindituz, obra guzti horiek plazaratzen.

Eta honela, oasiak ugaritzen diren heinean ailegatzen gara 1960ko hamarkadara, guk haur-literatura modernoaren zabaltze-eta ugaritze-datatzat hartu dugunera.

Haur-literaturaren boom-a

Felicidad Orquin idazle eta kritikoak dioenez, 60ko hamarkadan hasten da *haur-literatura* kontzeptua seriooki erabiltzen. Une horretan —mentalitate-aldaketa dela eta—, haurra jadanik ez da gizontxo bezala kontsideratzen, nortasun propioa duen pertsona bezala baizik; bestalde, idazkiek balio poetikoa dute. Urte “zo-

riontsuak” dira, dirua dago, ekonomi egoera ona, industrializazioa ematen da; herritik hirira, baserritik herrirako aldaketa ematen da. Familien errenta igotzen da.

Haur-literaturan ere nabaritzen da gorakada hau; bestalde, haur-literatura indartzeko erakundeak sortzen dira, horietan garrantzitsuena IBBY (International Board on Books for Young People) delarik. IBBY 1953an sortu zen Zurich-en haur-literatura bultzatzeko asmoz eta berek sortua da Hans C. Andersen saria, haur-literaturaren nobel sari kontsideratzen dena, eta 1956. urtean sortua. Urte horretan bertan eman zen lehenbiziko aldiz “Deutscher Jugendbuchpreis” saria Alemanian, haur-liburu onenari emana eta indar handia hartu duena.

Francfort-eko azokan leku gutxi duela eta, haur-literaturarako azoka bat antolatzen da 1964ean Bolonian.

Apur-apurka, eta herrialde ezberdinetan, haur-literaturak gero eta pisu handiagoa hartzen du. W. Disney-ren pelikulak, Freinet eta Rodari-ren eragina, UNESCOk harturiko erabakiak, poltsiko-edizioak eginez lortzen den prezioa... asko eta asko dira indartze honen kausak.

Euskal Herrian ere, ugaritze txiki bat ematen da: urte luzeen isiltasuna puskatuz kaleratzen dira *Amandriaren altzoan* (1961) Juliana de Azpeitiak idatzia, *Sorgiñaren umea*, *Umeentzako kontuak* (1966) Martin Ugaldereña, edo Nemesio Etxanizek egindako *Lur berri bila* (1967). Lehen ikastolak sortzen dira eta horrek bultzaturik idazten dira lehen liburu eta aldizkariak (1966an sortzen da Bilbon *Umeen Deia*, José Antonio Retolazak bultzaturik; 10 urte beranduago, berriz, *Ipurbeltz*-ek ikusiko du argia).

Euskal haur-literaturaren birsortze hau, etengabeko aurrerapen bilakatuko da 1970eko hamarkadan, eta *boom* handi gauden hamarkada honetan. Pedagogi aldaketa, hizkuntz askatasun handiagoa, familien errenta eta editorialek nahiz idazle-ilustratzaileek egindako lan handigaitza izan dira gure herrian fenomeno hau gertatzearen kausak.

1970eko hamarkada-hasieran “Kimu saila” sortzen du Gero argitaletxeak. Urte horietako askatasun politikoa probetxatuz, euskal kultura, historia eta literatura eraman nahi dituzte ikastola berrietara. Pertsonaia historikoen biografiak argitaratzen dituzte, gure mitologiako pertsonaiekin batera: *Antso Garteiz*, *Amaia*,

Eneko Haritza, Kattalin Erauso (J.M. Arrieta eta I. Azkunek idatzita); antzerki-lanak publikatzen dira: *Martin Arotza eta Juan Deabrúa eta sendagile Maltzurra*, edota *Buruntza azpian*, biak Lourdes Iriondoren eskutik. Literatur liburuak izanik, oso helburu pedagogikoa dute; urteetan azaldu ezin izan ditugun kultura, historia eta literatura erakusteko modu bat; euskara berreskuratze-ko tresnak (antzerkia oso medio baliagarria da); eta, horiekin batera, haurrek berek egindako lanak ditugu "Kimu sail" honetan: *Haurra ipuin denean*, Andu Lertxundik eragindako eta Zarauzko Ikastolako haurrek idatzitako ipuin-bilduma dugu, berek idatzi eta marraztutako liburua. Antzekoa da Elgoibarko ikastolakoeck egin zutena: *Izarren begietan*, poesi bilduma, eta Arantxa Carbonell-ek ilustratua. 1975ean argitaratu zen.

Inguru horretan kaleratzen dira zenbait *Asterix* euskaraz, I. Beobidek sorturiko argitaletxean; iparraldean Peré Castor-en bildumako lauzpabost liburu atsegin eta interesgarri argitaratuko dira Jean-Louis Davant-ek itzuliak (*Adixkide onak, Ahuntza eta pittikak*, eta). Kanpoko argitaletxeak ere interesatzen hasten dira. Pixka-pixkanaka, eskaintza zabaltzen ari da, Ikastoletarako oinarrizko testu-liburuak egiten dira. "Nire lehen liburuak" saila publikatzen da 1977an, hurrengo urtean Kataluniako La Galerak —X. Mendigurenek itzulia—, "Apurrak" saila argitaratuko du euskaraz.

Franco hil da eta abertzaletasun-sentimendu izugarria dago gure gizartean, mobilizazioak ematen dira politikan eta kulturean. Gero eta jende gehiagok ikasten du euskara eta euskaraz. Ikastolak finkatzen dira.

Euskal Herriko argitaletxeek ez dute indarririk, eta kanpotik etorriko dira haur-liburuak. Behar handia dago, demanda handia, eta oferta, aldiz, nahikoa murriztua. Giro horretan sortzen dira Erein eta Elkar argitaletxeak, eta Hordago haur-munduan sartzen da. Erein eta Elkar, hasiera batean, buru-belarri sartzen dira haur-literaturan eta, horrela, 1980-82 bitartean benetako *boom* bat ematen da. 1979an sortzen dira "Tximista", "Itzul" eta "Irakur" sailak; 1980an, berriz, "Sor", "Txori" eta "Axut"; 1981ean "Auskalo", "Txilibitu" eta "Ziripot" izango dira eta 1982an "Perkax", "Sorgin" eta "Birigarro". Hurrengo urteetan ere sail berriak sortu dira, azkenak "Txintxinbela" eta "Kikilikon" izan direlarik. Esan dezakegu, beraz, euskal haur-literatura egoera oncan aurkitzen dela.

Oraingo haur-literatura

Kantitate/kalitate binomioa kontutan izanik, bion arteko korrelazio bat ematen da, ugaritzearekin batera maila igotzea bait dator. Estatu espainolean gaztelaniaz idatzitako haur-liburuaren artean, honako eboluzio hau egon da azken urteotan:

	Haur-liburuak	Guztiaren %
1970	1.842	% 9,3
1975	2.275	% 9,6
1979	2.997	% 12,19
1980	4.912	% 17,7
1982	5.071	% 16,8

Ikusten den bezala, 1979-1980 urteen artean izugarrizko aldea dago; honen arrazoia, Haurraren Nazioarteko Urtea da. Izan ere, 1979a Haurraren Nazioarteko Urte izendatu zuen UNESCOk. Gertaera horrek, haurrenganako kezka berriarekin batera, bulztatu egin zuen eta eragin haur-literatura. Euskal Herrian ere, garai horretan hasten dira argitaletxeak sail berriak sortzen.

Kantitatearekin batera, kalitatea etorri da; sariak, lehiaketak, azterlanak, kongresuak, erakunde berceziak, kurtsiloak, etab. Haur-literatura serioago hartu da, lan literarioagoak egin dira, garrantzi handiagoa eman zaio.

Bestalde, haur-literatura mundu osora ari da zabaltzen. Iranen, esate baterako, duela 15 urte sortu zen haur-literatura idatzia, Senegalen duela 10 urte, Kenyan ere orain dela gutxi. Herrialde batzuetan, penintsula iberikoa barne, gorakada eta progresio hau ematen ari den bitartean, beste herrialdeetan krisi txiki bat ematen ari da dagoeneko.

Herriz-herri zenbait berri

Ekialdeko Herrietan aurrerapen bat eman da; Tolstoik markaturiko bidetik ekin zioten, baina gaur egun errealismo sozialak —helburu pedagogiko bati zuzenduak— ez du hainbesteko garrantzirik. Badirudi azken boladan haur-literatura birplanteatzen ari direla: izan ere, herrialde batzutan —Jugoslavian, adibidez—, helduentzako literatura sartzen da haur-literaturan, liburu ezegokiak kaleratuz.

Ilustratzaileei dagokienez, oso onak daude, eta, orain arte banatu diren 10 Andersen sarien artean, hiru bereganatu dituzte.

EEBB-etan, CBCK bultzaturik, haur-literaturak oso garai ona izan du azken 30 urtetan. Poltsiko-liburuak, jendearen interesa, Liburutegi-tako Erakunde Amerikarra, propaganda, inmigratutako ilustratzaile onak, marrazki bizidunak, eta beste zenbait faktorek lortu dute haur-literaturaren maila igotzea eta produktu ugari kaleratzea. Hiru izan dira Andersen saria jaso duten idazle amerikarrak: Meindert Dejong 1962an, Scott O'Dell 1972an eta Paula Fox 1978an. Honek berak adierazten digu gaurko haur-literaturan zer-nolako pisua duten EEBB-tako idazleek.

Dena den, 1970eko hamarkadan munduko krisiak eragin izan du haur-literaturan. Gobernuaren politika dela eta, liburutegi eta eskoletarako presupostuak murriztu egin dira. Hala ere, azken hamar urte hauetan 3.000 liburu berri argitaratu dira urtero EEBB-tako haur-literaturan.

Britainia Haundia-n, EEBB-tan gertatu den bezala, liburutegi-tako presupostuen murrizketak tirada txikiak egitea eragin du, liburuen prezioa igoz. Guzti honek frenatu egin du pixka bat bertako haur-literatura.

Alemania-n, berriz, izugarrizko indarra hartu du haur-literaturak. Ez da subjenero kontsideratzen eta gizartean garrantzi handia du. Gurasoak kezkatzen dira beren seme-alaben irakurketaz eta askotan berak dira irakurleak. Literatur sariak eragin handia dute gizartean eta saritutako liburuak pila bat saltzen dira.

Haur-literatura goraka joatearen arrazoi nagusiak, hauexek ditugu: 1) Sariak eragin handia dute; 2) Liburuek maila altua dute eta oso ezagunak dira haur nahiz helduen artean; 3) Komikiaren igoera. Gaur egun 80-90 komiki daude Alemanian, eta *Asterix*, esate baterako, 30 milioi ale baino gehiago saldu dira; 4) Presentzia handia komunikabideetan.

Ez gaitu harritu behar, beraz, Alemaniako haur-literatura zabalte-prozesu batean egoteak, eta Kästner, Härtling, Otfried Preussler, Zimnik, Gina Ruck-Pauquet, Ursula Wölfel eta bar euskaraz aurkitzeak.

Italia-n, Britainia Haundian eta EEBB-tan gertatu dena pasatu da. 1964ean sortu zen Boloniako Azoka, garai horretan pedagogi aldaketa iraultzaile bat ematen da, Rodari dugu, Lodi... 70eko ha-

markadan oso goian zegoen haur-literatura; orain, berriz, behar-ka doala ematen du eta arrazoi posible batzu —krisiaz gain— honako hauek izan daitezke: 1) Telebistaren eragin kaltegarria; kontutan izan Italian telebista pribatuak ere sortu direla; 2) Eskolan emandako gelditasuna; 3) Familiaren axola-eza.

Estatu espainol-ean, Euskal Herrian gertatutako eboluzio bera eman ez baldin bada, antzeko zerbait pasatu da. Lehen, kantitateaz hitz egitean, ikusi dugu haur-liburuaren kopuruaren eboluzioa eta argi eta garbi ikusi da Estatu espainolean izugarritzko gorakada eman dela azken urteotan, *boom* baten aurrean gaudela, eta, argitaletxeek diotenez, oraindik ez du gailurra jo.

Urte hauetan zenbait faktorek bultzatu dute haur-literatura; hona hemen horietako batzu: 1) Argitaletxeen mugimendu handia; aukera ugaria eskaini dute, eta, bestalde, Hego Ameriketako merkatuaren krisiak bultzatu egin ditu argitaletxeak bide berriak, merkatu berriak bilatzera; eta, horietako bat, haur-mundua izan da; 2) 1972an Biblioteca Nacional delakoan Haur-literaturaren departamentua sortzen da; 3) Nazioarte-mailan gertatzen diren fenomenoek (UNESCOren erabakiak, Francfort eta Boloniako azokak, etab.) eragin handia dute; 4) 1960-1975 urte-bitartean idazle espainiarren kopurua bikoizten da; 5) Ministraritzak liburu asko erosten ditu eta sariak antolatzen; 6) 1983an Asociación Española de Amigos del IBBY delakoa sortzen da; 7) Kanpoko idazle ezagunen liburuak itzultzen dira.

Azken puntu honi dagokionez, eta kanpoko zein liburu irakurtzen den Estatu espainolean jakiteko, zera esan daiteke: 1972-1984 urte-bitartean 10.375 liburu itzuli ziren beste hizkuntzetatik gaztelaniara (produkzio osoaren % 25a), honela banatu zirelarik garrantzitsuenak:

Ingelesetik	5.066 liburu (guztiaren % 13a)
Frantsesetik	2.213 liburu (guztiaren % 5a)
Alemanetik	1.084 liburu (guztiaren % 2,7a)
Italieratik	1.035 liburu (guztiaren % 2,6a)
Suomieratik	126 liburu

Ikusten den bezala, inguruko herrialdeetako liburuak itzuli ziren eta erdiak ingelesetik.

Katalunia-ri dagokionez, une honetan bertako liburugintzaren % 25a haur-literaturak hartzen du (Euskal Herrian bezala); oso momentu onean aurkitzen da bertako haur-literatura eta Bartzelonan dagoen argitaletxe- eta inprimategi-multzoak erraztasun han-

diak ematen dizkio gorakada honi; bestalde, gizartean presentzia handia duen elementua da Katalunian liburua. Bi arrazoi nagusi hauetaz gain, beste batzuk aipa daitezke hango haur-literaturaren egoera azaltzean: 1) Katalanaren presentzia irakaskuntzan; 2) Katalan Argitaletxeen Elkarrekin lortu du argitaletxe txikiak ere azoka garrantzitsuetan egotea; 3) OEPLI (IBBY) sortzea, Katalunian "Consell Catalá del Llibre per a Infants" izeneko; 4) Katalunian haur-literaturaren erakusketak (Munich-en 1982an); 5) Ihar-dunaldiak haur-liburuaz 1981eko otsailean Bartzelonan; 6) Argitaletxeen gehitzea; 7) Sariak.

Gaur egun korrante ezberdinak ematen dira, eta, hasiera batean bertako historia eta geografia azaltzeko literatura egiten baldin bazuten ere, orain ekintza-liburuak, abenturazkoak, fantastikoak, errealistak, ekologistak eta abar ematen dira, bertako idazleak kanpoan ere fama hartzen ari direlarik.

Euskal Herria dugu, azkenik, herriz-herriko ibilalditxo honen azken geltokia. Euskal Herrian *boom* bat ematen ari da. Baina egoera ez da oso normala, kantitate aldetik gehitze bat dago urte batetik bestera, eta kalitatea ere hobetzen ari da. Hala ere, oso hutsunc handiak ematen dira gure haur-literaturan:

1. Euskal Herrian ezin dugu esan *literatur kritika* bere une gorenean aurkitzen denik, are gutxiago haur-literaturan. Ez dago kritikarik, eta hau oso arriskutsua da, maila honetan aukeraketa bat eman behar izaten baita; kontutan izan, jende askok, haur askok, ez duela irakurtzen, ez duelako liburu egokirik aurkitu.
2. *Informazio-lekuak* falta dira. Goiko kritika azaltzeko lekuak, egunkari, aldizkari, folieto batzuk: liburu onak azaltzeko, propaganda egiteko, gidatzeko, irakurleak bere aukera hobeto egin dezan.
3. Maisutza-eskoletan *asignatura* hau falta da. Maisu-maistren heziketan garrantzi handia duenez, gehiago bultzatu behar da eta Maisutza-eskoletan sartu.
4. *Itzulpen*-politika serio bat, kanpoko idazle klasikoak nahiz berriak euskaratzeko eta, era berean, euskal idazle onenen lanak erdaratzeko.
5. Instituzioek bultzaturiko *plangintza* behar da. Gizartean hartzen ari den garrantzia kontutan izanik, plangintza serio bat burutu beharko lukete hemengo instituzioek.

Denok dakigu haur-literaturak heziketan duen eragi. 3 Eba-ruak irakurtzeko zaletasuna bultzatu behar dela, jende gutxik irakurtzen duela, txikitatik hasi behar dela irakurtzen, irudimena, inteligentzia, fantasia, hizkuntza desarroilatzen dituen haur batek ez duela hainbesteko zailtasunik izango heziketan, eta abar.

Hala ere, badirudi hemen guzti horrek ez duela garrantzi handirik; Madrilgo gobernuak, esate baterako:

- Haur- eta gazte-literaturaren aste nazionalak antolatzea ditu.
- “Lazarillo” saria banatzen du 1958tik aurrera.
- IBBYren IX. kongresua antolatu zuen 1964ean, eta orain laguntzak ematen dizkio “Asociación Española de Amigos del IBBY” delakoari.
- Mintegiak, asteak, katalogoak, boletinak, etab. eratzen ditu.
- Haur-literaturaren sari nazionalak banatzen ditu (argitaletxe, ilustratzaile, maketazio, itzulpen, liburudenda eta sorlan onenei).
- “Liburu interesgarriak” eta “Hobeto argitaratutako liburuak” banatzen ditu; etab.

Antzeko zerbait esan daiteke Kataluniako Generalitateaz.

Euskal Herrian, aldiz, Zarauzko udalak antolaturiko Lizardi lehiaketaz gain, orain dela gutxi “Baporea” izenez sortu dena dugu. Bestalde, eta udaletxe-mailan, badaude lan interesgarriak, Tolosako S. Juan lehiaketa, Gasteizko Umandi, eta abar; baina, oro har, oso mugimendu eskasa ikusten da instituzioen aldetik. Jaurlaritzak konbokatutako beketan, edo lehiaketetan, ez da haur-literaturaren arrastorik. Ez du laguntzarik ematen itzulpenengatik, haur-bibliotekak esku bateko behatzez kontaktzen dira. Hau da, plangintza serio baten falta nabarmena dela.

Kanporatzen ari den euskal haur-literaturaz, berriz, zera esan daiteke: bakarren batzuen esfortzuari esker ari dela euskal haur-literatura kanporatzen. Alde honetatik eskertzekoa da S. Calleja, N. Ventura eta antzekoen kritika-lana, eta baita B. Atxaga, Mariasun Landa eta antzeko idazleena ere.

Korronte eta tematika ezberdinak

Oraingo haur-literaturan edozein gai erabil daiteke. Liburuaren zailtasunak, gramatika aldetikoak edota ulermen-mailari dagozkionak izango dira; hau da, testu hori ulertzeko historia, filosofia, kultura... maila bat eduki behar duenean irakurleak. Baina gaiari dagokionez, gaur egun edozein gaiz idazten da. Badaude, esate baterako:

1. Familia zalantzan jartzen duten liburuak (*Soro berdeak, soro grisak, Uno, Konrad*).
2. Liburu feministak (*En favor de las niñas*, Lumen argitaletxeko saila, adibidez).
3. Zenbait tabu azaltzen dituztenak (*Futboleko botak, Txan fantasma*).
4. Ekologikoak (*Norena da basoa?, Isu, haginik ez zuen marrazoa*).
5. Gizartea azaltzeko (*Garabia, Eskale txikiak, Abereen etxaldea*).
6. Lana ukitzen dutenak (*Iban trapusaltzaile*).
7. Marjinazioa (*Nino suerte bila, Txirbel*).
8. Humorezkoak (*Abarrak, Pernando Amezketarra, Nikolas txiki*).
9. Abenturazkoak (*Portzelanazko irudiak, Nire ibilaldiak, Altxorraren uhartea*).
10. Fantastikoak (*Tristeak kontsolatzeko makina, Chuck Aranberri dentista baten etxean*).
11. Joko-liburuak (*Eskubeltz taldearen abenturak*, "Elije tu propia aventura" saila).
12. Historiko eta biografikoak (*Iparragirre, Landetaratuak*).

Suizidioa, marjinazioa, fikzio-zientzia: edozein gai erabiltzen da. Dena den, azken urte hauetan arazo txiki bat sortu da: narratiban irakurlearen partehartzea bultzatzen da: "Dungeons & Dragons" saila, "Elije tu propia aventura", etab. (hauen jatorria, Tolkien-en *El señor de los anillos* liburuan dago). Sail hauetan sortzen

den arazoa da, bereizi egin behar dela haur-liburua eta haur-literatura, azken honek balio poetikoa bait du, eta lehenak ez du honen beharrik.

Bolonia eta Francfort-eko azken azoketan ikusi denez, dibulgazio-liburuak, erlijio-liburuak eta bidai liburuak goraka doaz; eta gehien argitaratzen direnak, honako hauek dira: fantastikoa, egungo errealitateari buruzkoa (haurraren ingurukoa (8-12 urte), eko-logikoa), fikzio-zientzia.

Zortzi urte arte, humorezko liburuak dira nagusi, eta bukaera zorionsuarekin. Zortzi urtetik aurrera, berriz, fikzio-zientzia eta errealismo berria dira gehien.

Bestalde, gero eta gehiago ari da agertzen guraso/ume erlazioa aztertzen duen liburua, eta modan jartzen ari dira neska bat protagonista duten liburuak eta haurraren nortasuna bultzatzen dutenak.

Euskal Herrian, oraindik ere, badaude ukitu gabeko gaiak. Hemen bertan sortutako lanak aztertuz gero, oso liburu gutxi aurkitzen dugu langabezia, esate baterako, lantzen duenik; fantasia, humorea eta abenturazkoak dira gure liburu gehienak. Badago hor hutsune bat, itzulpenen bidez bete nahi dena edo betetzen dena; baina esan daiteke, oraindik —orokorki— pixka bat atzeratuta gozala, tematikari dagokionez.

Mundu osoan, beraz, honako korrante nagusi hauek ematen dira:

1. Errealismo berria (arazo-liburua).
2. Fantastikoa.
3. Folklorearen berraurkikuntza (ipuin herrikoietan oinarriturik, beste mundu batzu sortzea, humorea eta fantasia erabiliz).
4. Antiautoritarioak (familia, eskola, zalantzan jartzen dituzten liburuak).
5. Emantzipatzaileak (irakurlearen erreflexioa, estima bultzatzen dutenak).
6. Utopikoa (gizartea aldatu nahi dutenak).

Azken oharra

Munduko haur-literaturan, geurea kokatu nahi honetan bukatzen ari naizelarik, azken ohar bat egin nahi nuke, ez hainbeste gure haur-literaturaz, baizik dugun hutsune handi batez. Egia da euskal literatura normalizatzeko-prozesu batean sartu dela eta oraindik gauza asko daudela egin gabe; baina, horregatik hain zuzen, behar-beharrezkoa ikusten dut haur-literaturaren inguruan murgiltzen den jendea, interesaturik dagoen jendea, biltzea, koordinatzea, lanak komentatzeko eta ekintzak antolatzeke erakunde bat edo talde bat. Katalunian badago "Consell Catalá del Llibre per a Infants", OEPLY-IBBY erakundeko partaidea, eta horren inguruan biltzen dira hango idazleak, bibliotekariak, ilustratzaileak, argitaletxeak, liburudendariak: den-denak haur-literatura bultzatu asmoz. Ikastaroak, erakusketak, katalogoak, etab. egin dituzte eta aldizkari bat argitaratzen dute, *Faristol*, bertan kritika-lanak, komentarioak, etab. plazaratzen dituztelarik. Erakunde honen helburua Katalunian bertan eta kanpoan hango literatura ezaguteraztea da.

Madrilen, bestalde, "Asociación Española de Amigos del IBBY" daukagu, antzeko helburuekin. Hemen, eta gauden egoerari gaudelarik, interesgarria litzateke honelako zerbait eratzea. Denon lana litzateke eta garrantzi handikoa. Hor doa, beraz, enbidoa.

X. E.